

דף נג

הערות בפשט, ליקוטים מפוסקים אחרונים

‘... וניחל על מעות הראשונות? — דלא פריק. וניתי מעשר דאית ליה ונצטרפינהו?... — יכול היה לתרץ שאין לו מעשר אחר, אלא נוח לו לתרץ אפילו יש לו, דאורייתא ודרבנן אין מצטרפים (ריטב"א. וסתמא דמלתא יש לו לאדם פירות יותר משה פרוטה, ועל כן או שכבר חיללם ואזי יש לו מעות מעשר, ואם לא חילל הרי יש לו מעשר. וזהו שמקשה, כיון שהעמדת בדלא פריק, יביא המעשר עצמו).

‘וניתי שתי פרוטות ונחלל עליהו מעשר’ — מבואר כאן (וכן מוכח מכמה סוגיות) שפדיית פירות מעשר שני נעשית על כל מטבע, ולא רק על מטבע של כסף, שהרי ‘פרוטה’ היא מנחושת. [ואף על פי שהיטת לשון הרמב"ם (מעשר שני ד, ט) מורה יותר שאין לפדות אלא על ‘כסף’, אבל זה דבר שאי אפשר. ומה שכתוב לפנינו בפירוש המשניות לרמב"ם (דמאי א, ב) — תמוה מאד. ‘זהעקת פירוש המשנה קשה לסמוך עליה’] (חזון איש דמאי ג, יב. וכן פסק שם להלכה ולמעשה. וכ”כ בשו”ת אגרות משה (יו”ד ח”א קצא”קצב), והביא שאמנם בפירוש הרדב”ז מכת”י מבואר בדעת הרמב"ם שאי אפשר לחלל אלא על כסף, אך זוהי ‘תימא גדולה’. ‘ומסתבר שאיזה טעות נפל שם... ואין לסמוך על ספרים שנמצאו מחדש כשסותרין דברי הגמ’ הידועים לנו’. וע”ש שהאריך עוד בזה. וכן תמה על פיה”מ, הרש”ש להלן נה: ונשאר ב’צע”ג’]. עוד הוסיף החזו”א (שם): גם עתה שאין למטבע שוויות עצמית, אעפ”כ כיון שיש בה שיווי משום שהיא מטבע, נחשב שיווי, וכמו שכתב הגר”א לענין פדיון הבן. והוסיף שמן הדין היה להשוות שטרות כסף לשאר מטבעות — ‘אלא אין עושין מעשה במה שלא שמענו מרבתינו. ואפשר דלא לייתי לזולולי בפדיונו אין לעשות כן וצ”ע’.

ובספר מנחת שלמה (עא, כג) השוה דין שטרי-כסף למטבעות שאין בשווים העצמי של המתכת שוה-פרוטה. וכתב לפי זה שאין לחלל אלא על מטבע שיש בה שווי עצמי ששוה פרוטה. (וזה דלא כדברי החזו”א שם, ע”ש. ולהחזו”א מעיקרא דדינא היה שייך לחלל גם על שטר, ולשיטתו מיושבת קושיית המנחת-שלמה שם. [וע”ע מנחת שלמה ח”ב סח, יא]. וע”ע עונג יום טוב קב. וראה בפירוט השיטות על גדרם של המטבעות שבזמנינו בספר ברית יהודה (לגר”י בלוי שליט”א) פרק יח, הערה י’).

(ע”ב) ‘מחיצות לקלוט...’ — מעשר שני שנכנס לירושלים, כל עוד הוא בתוך המחיצות — אין לו פדיון מדאורייתא. ומדרבנן נאסר לפדותו לעולם, גם לאחר שיצא. ואין חילוק בין פדיון על מטבע או על פירות אחרים [כפי שלכאורה היה משמע מלשון הרמב”ם]. תדע, שאם נאמר שיש פדיון על פירות לאחר שקלטו מחיצות, עדיין יש לו מתירין. וכן ממה שלמדו מן הכתוב שמעשר-שני שנטמא פודין אותו בירושלים, משמע שללא גילוי הכתוב, לא היתה לו תקנה והיה דינו בקבורה, כשם שאמר ר’ יהודה על הלקוח בכסף מעשר — ‘קבר’. ומה שכתב הרמב”ם שלוקחין פירות מפירות מעשר שני — דוקא חוץ לירושלים (חזו”א דמאי ג, ו).

‘פרט למעשר שאין בו שוה פרוטה... רב אמי אמר: אין בו, רב אסי אמר: אין בחומשו...’ — כמה ראשונים סוברים [דלא כרש”י] שמעשר שני שאין בו שוה פרוטה [או, לדעה אחת, שאין בחומשו שוה פרוטה] — אין בו קדושה כשאר מעשר שני מן התורה אלא מדרבנן.

אך זה דוקא כשמעיקרא הפריש פחות משהו פרוטה, אבל הפריש יותר ונשתייר ממנו מעט — לא פקעה קדושתו. ולא עוד אלא כל שיש לו טבל מרובה והפריש עתה פחות מש"פ ועתיד להפריש עוד — הרי הוא כמעשר שני לכל דיניו.

ונחלקו הדעות לענין מה אינו קדוש; הריטב"א סובר לענין שאין בו חיוב אכילה ופדיון. ורשאי להניחו להרקב. וכן אין חייב במצות ביעור. ואולם אסור לאכלו חוץ לחומה. ואילו לדעת הראב"ד והרא"ש פ' וכן משמע דעת הרמב"ם מעשר שני ב, ט) מותר לאכלו חוץ לירושלים מהתורה. אך שאר דיני מעשר שני נוהגים בו. שאם לא כן, כיצד פטר את הטבל (חזון איש דמאי ג, יג. וכ"כ במנחת שלמה. עוד בשיטת הרמב"ם — ע' מנחת חינוך תעג, ז).

זה שנחלקו האמוראים אם 'אין בו' או 'אין בחומשו', זהו רק לענין הפירות עצמם, אבל לענין הכמות המתקדשת במטבע, נראה שלכל הדעות די בשהו פרוטה שיתקדש, ואין צורך בארבע פרוטות, כי לענין המטבע מה שצריך פרוטה הוא רק משום שפחות מפרוטה אינו חשוב 'מטבע' והרי הוא כאסימון (כדאיתא בירושלמי וברמב"ם), אך אין צורך ביותר מזה. ובזה מובן גם שכל שיש בו פרוטה קדושה בקדושת מעשר — מוסיפין עליו אפילו פחות מפרוטה, כי כבר יש במטבע שיעור 'מטבע' (חזו"א שם, וע"ש שהקשה על כך מקושית הגמרא מדקתני 'דיו').

הרמב"ם (מעש"ש ה) פסק כמאן דאמר 'אין בחומשו'. ונראה מדבריו (שם הלכה ד) שמעשר שני שאין בחומשו שוה-פרוטה, אם פודהו על פרוטות, פודהו ללא תוספת חומש, שהרי אי אפשר להתפיש פחות מפרוטה. אבל כשפודהו על דינר, אומר 'הוא וחומשו מחולל על המטבע', שהרי מדרבנן הוא כמעשר שני לכל דבר.

ומובן לפי זה שאף שלהלכה נפסק כמאן דאמר 'אין בחומשו', נוקטים אנו לדינא (וכן הוא בטושו"ע י"ד שלא) שמחללים מעשר שוה פרוטה על המטבע ואין צריך ארבע פרוטות [ובבית יוסף העיר על כך] — שהרי אז אינו מוסיף חומש, ואין צריך שיהא בחומשו כדי פרוטה (חזו"א שם סקט"ו. ובמש"כ שכשפודה על מטבע גדול מוסיף חומש, ע"ש בס' טו סק"ב שכתב בסתם שאין תוספת חומש במעשר שאין בו שוה פרוטה).

ולפי זה, כאשר פודה מעשר שני שאין בו ד' פרוטות, אם מוסיף חומש — צריך לחלל על פרוטה ורביע, שאם מחלל על פרוטה בלבד, נמצא המעשר עצמו מתחלל על פחות משהו פרוטה. ובתוס' בגטין מבואר שגם מעשר-שני מרובה, אין לחללו על פחות מד' פרוטות. ולפי"ז אם בא להדר שיהא המעשר שוה ד' פרוטות, וגם מוסיף חומש — צריך לחלל על ה' פרוטות (שם וסקט"ז). ובספר מנחת שלמה (סו) כתב גם כן [להלכה ולא למעשה] שלפי המנהג, ניתן לחלל גם בפעם הראשונה על פרוטה אחת ממטבע של חולין, אם המעשר שוה פרוטה או יותר, אלא שלא יאמר 'הוא וחומשו'. וכמו כן בפדיות הבאות, כשפודה על פרוטה אחת מן המטבע לא יוסיף חומש. ואולם המחמירים לצאת ידי כל השיטות, יש להם להדר שבפעם ראשונה יהיה המעשר לכל הפחות שוה ד' פרוטות, ולפדותו על ד' פרוטות מן המטבע. ואם מוסיף חומש — יפדה על ה' פרוטות. ואחר כך, אם יש לו מעשר שוה פרוטה, יחלל על פרוטה וחומש ממעות הראשונות ויאמר 'הוא וחומשו'. וכשפודה ממטבע למטבע נסתפק אם צריך לחלל דוקא על ד' פרוטות או די בפרוטה אחת [אפילו למהדרים]. (וע"ש עוד באורך רב בכל הענין, שם ובסימן שלאחריו. וע"ש (באות יד ועוד) שלמעשה לא כתב לשנות המנהג לומר 'הוא וחומשו', אלא כשפודה ממטבע על פרוטה שממטבע אחרת, חשש בדבר, שמה הלכה כהרמב"ם שפסור

מן החומש ונמצא כשאומר הוא וחומשו מקלקל. וכן בכל מקום שיש ספק בחיוב חומש ופודה על פרוטה. וע"ש עוד בסי' עא סקכ"ב. וע"ע בקהלות יעקב — זרעים כב, שהאריך בענין זה.

ובשו"ת אור לציון (להגר"צ אבא שאול זצ"ל. ח"א יו"ד כה) הורה שלא לומר 'הוא וחומשו' כשמחלל על פרוטה. וזה על פי שיטת הרמב"ם [דלא כרש"י ותוס'], שכוונת האומר 'אין בחומשו', שכל שאין בחומש שוה-פרוטה — הרי הוא מחלל אלא שפטור מלהוסיף חומש. ואפילו כשהמעשר שוה יותר מד' פרוטות שיש בחומש שוה-פרוטה, משמע מהרמב"ם (מאכלות אסורות י, יז ובכס"מ) שפטור מליתן חומש, כיון שמחלל על דבר שאין בחומשו שוה פרוטה. (וע"ע שו"ת משפט כהן לה).

ולכן, כתב שם, יש להקפיד שלא לומר (כפי הנוסחאות המודפסות) 'יהא מחולל הוא וחומשו על פרוטה מן המטבע...'. שהרי להרמב"ם שפטור מן החומש, נמצא מחלל את המעשר על פחות מפרוטה, ומשמע [לכמה מן הראשונים] שאי אפשר לחלל מעשר [והקדש] שוה מנה על פחות מפרוטה.

א. נקט שם שהלכה כהרמב"ם שפטור מחומש, חדא משום שאנו פוסקים כמותו בהלכות הארץ. ועוד שבזמן הזה שמעשר מדרבנן, הלכה כדברי המיקל.

ב. אף לרש"י ותוס' שהפדין לא נתפס בפחות מד' פרוטות [ודלא כהרמב"ם שנתפס אלא שפטור מחומש] — האריך להוכיח בקהלות יעקב (גטין יא, ד ה) שזה דוקא במעשר-שני ולא בהקדש. והביא מהאור-שמח (ערכין ו, יט) שצידד בזה.

'בשלמא למאן דאמר אין בחומשו, היינו דקתני דיו...'. — לפרש"י וריטב"א, 'דיו' משמע לשון חידוש, למעט ממה שהיה ניתן לומר. וכאן היה אפשר לומר שיפדנו בפני עצמו, כיון שיש בקרן יותר משהו פרוטה (וע"ע רמב"ם מעשר שני ה,ה).

'הבעלים אומרים בעשרים... אמר אחד הרי עלי בעשרים ואחד — הבעלים נותנים עשרים ושש...'. — טעם הדבר נראה, כיון שאי אפשר להחליטו ביד האחר משום הפסד הקדש, וצריכים הבעלים לקבלו, כיון שכך אם לא יוסיף מה שהוסיף האחר, הרי זה כמו גזל, כי הבעלים הרי הם כמכריחים את ההקדש למכרה במחיר נמוך [מאחר והמחיר הוא הקרן לבדו, והחומש אינו אלא תוספת הבעלים] — לכך צריכים הבעלים להוסיף מה שהוסיפו אחרים. אבל אינם חייבים חומש על תוספת זו, כי התוספת אינה תשלום עבור דמי השדה אלא ענינו כפיצוי על הפסד ההקדש, ועל תשלום כזה אין דין חומש.

הסבר נוסף: כיון שההקדש יכול לקבל עבור קרקע זו עשרים ואחד, הרי היא שוה עכשיו להקדש מחיר זה, אעפ"י שאין זה שוויה האמתי — הלכך חייב הפודה לשלם את השווי הזה. ואולם אינו חייב עליו חומש, כי אין זה הערך האמתי של הקרקע, [ואכן אם שמוהו ב"ד בעשרים ואחד — מבואר בגמרא בערכין שחייבים להוסיף חומש על עילוי זה], וחייב חומש לא נאמר אלא במחיר השוק של הנכס או במחיר ששוה לפודה, כמשמעות הכתוב ויסף חמישית כסף ערכך (עפ"י קהלות יעקב ה; וע' גם שפת אמת — ערכין כז).

כל זה אמור לפי שיטת רש"י ותוס', אבל הרמב"ם (ערכין ה,ה) סובר שאין הבעלים חייבים ליתן את התוספת שהוסיף האחר אלא נותנים עשרים וחמש בלבד. רק אם הוסיפו על הסכום שאמר האחר, אפילו פרוטה אחת — רק אז חייבים ליתן התוספת, וללא חומשה.

ציונים וראשי פרקים לעיון

'הוה ליה דבר שיש לו מתירין...' — על ענין דבר שיש לו מתירין שאינו בטל — ע' במובא בנדרים נב.

מבואר בסוגיא לכאורה שאיסור שיש לו התר על ידי פדיון, הרי הוא בכלל 'דבר שיש לו מתירין'.
 וברמב"ן מבואר, דוקא מפני שהמעשר עומד להיפדות, אבל בלא"ה אין דנים משום 'דשיל"מ'. וע'
 בזה בספר שער המלך מאכלות אסורות ט, כ (ד"ה ונלע"ד לומר); קהלות יעקב פסחים ט, א.
 עוד הוכיחו האחרונים מסוגיתנו שגדר 'דבר שיש לו מתירין' נקבע לפי מצב האיסור ההוה, לאחר
 שנתערב, ולא לפי המצב שקודם התערובת — שהרי המעשר לפני שנתערב ודאי היה לו מתירין,
 שהרי באותה שעה היה אסור מדאורייתא והיה לו צירוף למעשר אחר חצי פרוטה כדי לפדותו. ע'
 שו"ת שאגת אריה החדשות יב; אחיעזר ח"ב יד, ב.

וע"ע בשערי ישר (ג, כא ד"ה ובעיקר) שדן מדוע לא נאמר שיתבטל ואז ממילא אין לו מתירין, שהרי
 אם בטל ברוב אין שייך פדיון. וביאר מדוע אנו דנים אם יש לו מתירין קודם הביטול.

**'לא, פרוטה תפסה פרוטה וחצי פרוטה לא תפסה, הדר הויא ליה דאורייתא ודרבנן, ודאורייתא
 ודרבנן לא מצטרפי'** — הראב"ד (מובא בראשונים) דן שאותה חצי פרוטה שלא נפתתה תבטל ברוב.
 ולכן נטה מפירוש רש"י. וע' ריטב"א. (וע' עונג יום טוב (לד) ומנחת שלמה (ג, ס), אודות השיטות השונות בביטול
 ברוב כשהאיסור וההתר לא הוכרו מעולם כל אחד לעצמו).

ויש מפרשים שכוונת הגמרא היא שאין לעשות כן לכתחילה שהרי אין מבטלין איסור לכתחילה.
 והוכיחו מכאן לפי"ז שאף שיישאר לאחר הביטול איסור מדרבנן [שהרי אילו ייבטל מן התורה,
 נשארים שני המעשרות מדרבנן, ומצטרפים], אין לבטל איסור דאורייתא. (ע' בשו"ת אחיעזר ח"ב ט, ג,
 בשם אביו ושם בח"ג מט, א, והביא שם משו"ת עונג יום טוב (לד, לה) ודן בדבריו. וע"ע בקובץ שיעורים ח"ב, במכתב
 ג בד"ה באות ח.

וע' מנחת שלמה (לאחר סי' ס), מכתב מהגרי"י קניבסקי זצ"ל, להוכיח מקדושין מו, שאף להראב"ד שאיסור תורה הוא
 לבטל איסור לכתחילה, אין אסור מדאו' באופן שיישאר לאחר הביטול איסור דרבנן, שלא אסרה תורה אלא לבטל באופן
 שעל ידו ינהג בדבר התר. [ואין להוכיח שאסור מדאו', מכך שכל מבטל איסור לכתחילה אסור מדאו' להראב"ד, הגם
 שקנסו חכמים שלא יחול הביטול כלפי המבטל (ע' בלשון הב"י יו"ד צט ד"ה אבל) — דהא לאחרים מותר].

ואין להוכיח מהסוגיא בקדושין דשרי לגמרי, כי שמא דוקא שם התירו מפני שאינו מכויין לבטל, אבל כשכל כוונתו
 להפקיע איסור תורה, אעפ"י שאינו רוצה לאוכלו, דאכתי איסורא הוי, אפשר שחכמים אסרו.

אך נראה שאם לא מבטל בשביל להנות מן האיסור, אף על פי שכוונתו להפקיעו — מותר. ויש קצת הוכחה לזה מדברי
 הר"ן (פ"ב דע"ז) שהוכיח מכך שהתירה תורה כלי מדין בהגעלה, דאף מדרבנן מותר באינו מתכוין, וע"כ דלמ"ד דבעלמא
 אין מבטלין מדאו', אי שרי מדאו' ה"ה מדרבנן. וה"נ נשמע דליכא איסורא אף מדרבנן מדלהראב"ד ליכא איסור תורה.
 ומש"כ באחיעזר לאסור, זה דוקא באופן שלאחר שישאר איסור דרבנן יוכל להתירו, אם ע"י ביטול אם ע"י התרה אחרת.
 וי"ל שאף הוא יודה בגוונא שאין עומד להתר כלל אלא שברצונו להפקיע איסור תורה, דשרי. סברא זו מוזכרת בעונג
 יו"ט (לד ד"ה מיהו).

— בספר מנחת שלמה (לגרש"ז אויערבך זצ"ל. סג) דן אודות המנהג הרווח לחלל מטבע מלאה בקדושת
 מעשר שני על פרוטה אחת ממטבע אחרת — והלא יש לדון שכיון שבמטבע הגדולה ישנן דרגות

חיוב שונות של מעשרות שאינן מצטרפות, [כי ברור שכשאמרו 'דאורייתא ודרבנן לא מצטרפי', לאו דוקא הוא, אלא כל דרגת חיוב שונה אינה מצטרפת, גם אם כולם מדרבנן, אלא שזה חד דרבנן וזה תרי, כגון מעשר דגן בזה"ז עם מעשר ירק. וכ"כ החו"א], אם כן כשמחלל הכל על מטבע אחת, יש מקום לחשוב שאין כאן צירוף, שכל סוג מעשר חל על חלק מאותה פרוטה, ויצטרפו לחלל כל מעשר של דרגת חיוב מסוימת בפרוטה לעצמו. כיוצא בזה נסתפק אם ניתן לחלל שתי פרוטות של מעשר, אחד מעשר דאורייתא ואחד מדרבנן — על פרוטה אחת.

— בבאור 'דאורייתא ודרבנן לא מצטרפי' — ע' בשו"ת אבני נזר אה"ע ריו, י.

'מנין למעשר שני שנטמא שפודין אותו אפילו בירושלים, שנאמר כי לא תוכל שאתו ואין שאת אלא אכילה' — במנחת שלמה (סד; סו, טו; עא, טז) האריך לדון האם המיעוט מיוחד למעשר שנטמא או שמא גם בשאר סיבות למניעת אכילה כתוצאה מאיסור, הן מאיסור הנובע מדיני המעשר עצמו, כמו שאין הבית בנוי. הן מאיסורים חיצוניים, כגון שנתערב באיסורי אכילה — גם בכגון אלו פודים בירושלים. (וע"ע זכר יצחק סי' עד, ד"ה בעברי). עוד הביא שם את דעות הפוסקים (כפתור ופרח מא; פאת השלחן; חידושי ר' מאיר שמחה בפרקנו) שבזמן הזה אין פודין בירושלים מעשר שני שנטמא, שגם ללא טומאתו אי אפשר לאכלו (וע' גם מנחת חינוך תעג, ד). והאריך לדון בדבריהם ובראיותם. ואולם כתב שידוע שאין המנהג כן, אלא פודין מעשר שני טמא בירושלים אף בזמן הזה, וכדברי הרדב"ז (ח"ב תשלא). וע"ע במובא ביוסף דעת — מכות יט, בדין פדיון מעשר שני בזמן הזה בירושלים — פירוט שיטות וחילוקי דינים.

(ע"ב) 'דנפול מחיצות' — כאן מפורש שכאשר חומת ירושלים נפלה, אין מעשר שני נאכל. ואולם הרמב"ם (בית הבחירה ו, טז) כתב שקדושת ירושלים לא בטלה, מפני שנתקדשה לשעתה ולעתיד לבוא, הלכך אוכלים מעשר גם באין חומה. והראב"ד השיגו מסוגיתנו. ובשיטה מקובצת מובא שהגמרא כאן הולכת כדעת האומר קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא. ומכל מקום דברי הרמב"ם עדיין אינם מיושבים, שהרי בהלכות מעשר שני (ו, טז) הביא הרמב"ם דין 'נפלו מחיצות', הגם שפסק שאין צריך חומה. ואולם דייק הרמב"ם לפרש שמדובר במעשר שיצא ונפלו מחיצות, שאין שם מחיצות להחזירו. אבל כשלא יצא, שפיר י"ל שנאכל אף ללא מחיצות. כן נראית כוונת משנה למלך בהל' בית הבחירה שם. [ולא ביאר מדוע א"א להחזירו לעיר ולאכלו. ובמנחת חינוך תעג, ג כתב שאינו מבין תירוצו]. וע"ע חזון איש חו"מ לקוטים כ [ואו"ח קו, ח]; שו"ת משפט כהן הלכות בית הבחירה; אבני נזר יו"ד תלד, טו-יח.

דף נד

'שמע מינה חומשא מלבר ש"מ. כתנאי ויסף חמשתו עליו שיהא הוא וחומשו חמשה...'. ואין צריך לימוד פרטי לכל חומש וחומש שבתורה, כמו בדינים הנזכרים דלהלן שהוצרכנו לימוד מיוחד להקדש לתרומה ולמעשר — שאין זה אלא גילוי מילתא על הגדרת 'חומש' שאמרה תורה (פני יהושע).

דפים נב — נג

ק"ט. האם יש פדיון למעשר שני באופנים הבאים?

- א. מעשר שאין בו שוה פרוטה או אין בחומשו שוה פרוטה.
- ב. מעשר השוה פרוטה ומחצה.
- ג. מעשר שבירושלים, טהור או טמא.
- ד. מעשר שנכנס לירושלים ויצא.
- ה. מעשר שנכנס לירושלים ונפלו המחיצות.
- ו. הלקוח בכסף מעשר.

א. מעשר שני שאין בו שוה פרוטה, אינו מתחלל על מעות סתם (אם גאל יגאל איש ממעשרו — ולא כל מעשרו. פרט לשאין בו שוה פרוטה, שאינו חשוב 'ממון' לתפוס פדיון. עתוס'). אבל אם יש לו מעות שכבר חילל עליהן מעשר, מחלל הוא וחומשו על המעות הללו, שאי אפשר לו לאדם לצמצם מעותיו, וודאי יש בהן חלק פנוי ומחלל על אותו חלק. כן אמר חזקיה, וכן שנו בבבלי. וצריך שהמעשר שבמטבע יהא באותה דרגת חיוב של המעשר שבא עתה לחללו, או בדרגת חיוב גבוהה יותר, אבל לא בכגון שהמעשר הפחות משהו פרוטה הוא מדאורייתא והמעשר שבמטבע דרבנן (פוסקים).

אין לו מעות מעשר, ימתין עד שיהא לו מעשר נוסף ויצרף לשוה פרוטה ויחלל. מבואר בגמרא שמעשר דאורייתא אינו מצטרף עם מעשר דרבנן [כגון מעשר שנתבטל מהתורה ברוב חולין ומדרבנן אינו בטל משום 'דבר שיש לו מתירין'] להיות ביחד שוה פרוטה.

יש אומרים [דלא כרש"י] שמעשר שאינו שוה פרוטה אין בו חיוב אכילה ופדיון מדאורייתא. ויש מוסיפים שמותר לאכלו חוץ לירושלים מדין תורה (ע' בהדושי הראשונים כאן). ודוקא כשמעיקרא אין לו פירות נוספים, אבל יש לו, הרי זה מעשר-שני לכל דבר (עפ"י חו"א דמאי ג, ג).

לדברי רב אסי וריש לקיש [דלא כרב אמי ורבי יוחנן], אפילו יש בו שוה פרוטה אבל בחומשו אין שוה פרוטה — נתמעט מחילול, לפי שאינו ראוי לתוספת חומש. והוכיחו בגמרא כדעה זו. גם אמרו להלן (נה.) שכן היא דעת סתם מתניתין (וכ"כ הראשונים שם, שדעה ראשונה נדחתה).

יש מפרשים [דלא כרש"י ותוס' בגטין] שהגידון הוא רק ביחס לתוספת חומש, שאם אין בחומש שוה פרוטה פודים אותו ללא חומש (עפ"י הרמב"ם מעשר שני ה, ד. י"א שפסק כרב אסי וריש לקיש וכסתם מתני' דלקמן. ויש מפרשים שמקורו מהירושלמי בפרקנו, ופסק דלא כהבבלי). ולפי זה, אם פודה מעשר שאין בו ארבע פרוטות על שווי פרוטה אחת, ובא להוסיף חומש, יחלל על פרוטה ורביע [ממטבע גדול], שאם יחלל על פרוטה בלבד, נמצא שהמעשר עצמו התחלל על פחות משהו פרוטה. [וכן הדין בכל מקום שיש ספק בחיוב חומש ופודה על פרוטה] (עפ"י חו"א ועוד). ויש אומרים אפילו כשמחלל מעשר מרובה, כל שמחללו על פחות מארבע פרוטות, שאין בחומשו פרוטה — אינו מוסיף חומש (עפ"י אור לציון — לפי שיטת הרמב"ם).

ובתוס' בגטין מבואר שלעולם אין לחלל מעשר על פחות מד' פרוטות.

ב. מבואר בגמרא (על פי תוס') שמעשר השוה פרוטה ומחצה, אי אפשר לחללו על שתי מטבעות של פרוטה, כי החלק העודף על הפרוטה אינו נתפס על המטבע. הלכך יביא מטבע אחת גדולה ויחלל עליה. לפיכך המחלל מעשר על פרוטות, יביא עמהן מטבע אחת גדולה כגון איסר, שהרי אי אפשר לצמצם שישוה המעשר לפרוטות שלמות (עפ"י תוס').
ואולם הרמב"ן כתב שיכול לחלל פרוטה וחצי על שתי פרוטות אם מתכוין להתפיסן בשלימותן על המעשר. ולא אמרו בגמרא אלא כשמכוין שישאר חצי פרוטה פנויה במטבע. ודעת הרשב"א כהתוס'.

ג. מעשר טהור אינו נפדה בירושלים (כי ירחק ממך המקום... ונתתה בכסף...). אבל אם נטמא, פודים אותו אפילו בירושלים (כי לא תוכל שאתו — ואין 'שאת' אלא אכילה. רבי אלעזר).
א. משמע שחייב לפדותו כדי לאכול דמי פדיונו בתורת מעשר (שו"ת הרשב"א ח"א רפט).
ב. מעות מעשר נפדים אף בירושלים (מעשר שני ג, ד; רמב"ם מעש"ש ח, ו).
ג. כתבו כמה פוסקים שבזמן הזה אין פודים מעשר טמא בירושלים, כי גם ללא טומאתו אי אפשר לאכלו. ואולם המנהג כדברי הרדב"ז שפודים (ע' מנחת שלמה ח"א סד; סו, טו; עא, טז).

ד. מעשר שנכנס לירושלים — קלטוהו מחיצות מלפדות, הלכך אפילו יצא מירושלים אין לו פדיון כשהוא טהור. ואמר רבא: 'מחיצות לקלוט' — מדרבנן, ואילו מדין תורה לא נאמרו 'מחיצות' אלא לענין מצות אכילה בתוך העיר, אבל לא לענין קליטת המעשר.
גם מעשר שאין בו שוה פרוטה, מחיצות קולטות אותו.
א. אין חילוק בין חילול פירות על מעות או על פירות אחרים (חזו"א דמאי ג, ו).
ב. מעשר שיצא מירושלים ופדה אותו, אם אכלו חוץ לעיר אחר הפדיה — אין לוקים עליו, שהרי מדין תורה הוא פדוי (מנחת חינוך תמב, ג).
ג. יש מי שכתב לחדש שמעשר של פירות שגדלו בירושלים, הואיל ולא היה להם מעולם דין פדיון, אפשר שמדין תורה קלטוהו מחיצות ואין לו פדיון אפילו יצא (עפ"י צ"ח פסחים לו: וע' מנחת חינוך תעג, ד).
ד. מעשר שנכנס לירושלים, קלטוהו מחיצות ואסור להוציאו מהעיר (עפ"י רמב"ם מעשר שני ב, ט; מנ"ח תעג, ד).

ה. מעשר שנכנס לירושלם ונפלו מחיצות (= רובן. תוס') — מבואר בגמרא שדינו כמעשר שנכנס לירושלים, שאין לו פדיון כשהוא טהור. ואף על פי שאין הדבר מצוי וגם אין לו תקנת אכילה עד שייבנו החומות — לא חילקו חכמים בתקנתם וגזרו אף באופן זה.
יש צד לומר שלא אמרו אלא כל זמן שהמעשר בתוך העיר, שלכך לא חילקו חכמים, כדי שלא יאמרו ראינו מעשר נפדה בירושלם, אבל אם יצא מהעיר — יש לו פדיון הואיל ונפלו מחיצות (ערמב"ן שצדד לתרץ בזה הסוגיא בסנהדרין, ואולם לבסוף נקט תירוץ אחר).
ומהרמב"ם (מעשר שני ו, טז בית הבחירה ו, טז ובמל"מ) נראה שאם המעשר בתוך העיר, אפילו אין לה חומות — נאכל. ורק כשיצא ונפלו מחיצות אין לו התר. וצ"ע.

ו. הלקוח בכסף מעשר שננטמא — יפדה. רבי יהודה אומר: יקבר, שסובר אין פדיון (אפילו בדיעבד. פוסקים) אלא למעשר עצמו (או אף לכסף מעשר. עתוס').

דף נג

קכ. תרומה ומעשר שנתערבו בחולין, האם הם בטלים ברוב?

התרומה (מלבד תרומת חו"ל. ע' בכורות כז), אין לה ביטול אלא באחד ומאה.
 א. מדין תורה הריהי בטלה ברוב כשאר איסורים [ובתערובת לח בלח — בנותן טעם, למ"ד טעם כעיקר דאורייתא], אבל חכמים החמירו שאינה בטלה אלא באחד ומאה (תוס' וש"ר). ומעלה מהתערובת לכהן כפי כמות התרומה שנתערבה (ערלה ב,א).
 ב. דעת הרבה מהראשונים שבתערובת מין בשאינו מינו, התרומה בטלה בששים (ריטב"א כאן ובחולין צז: צט. ובע"ז עג: ורמב"ן שם; תוס' חולין שם; רמב"ם תרומות יג,ב ובפיה"מ ערלה ב,ז; תורת הבית ה,ה (ס,ב) ובחידושי חולין צז: ודלא כרש"י חולין צט.
 וע' חו"א (י"ד כז,י) שגם כשא"א לעמוד על הטעם, בטלה בששים בתערובת מין בשאינו מינו, וטעות סופר יש בדברי הרמב"ם (מאכ"א טו,כט-ל). ובספר אור שמח כתב בדעת הרמב"ם שבא"א לעמוד על טעמו — דינה במאה. וע"ע: אור גדול; חזון יחזקאל).

פירות מעשר שני שנתערבו בחולין — בטלים ברוב. ודוקא אם אין אפשרות מעשית לאכלם בהתר, שאי אפשר לפדותם ולא לאכלם, כגון מעשר טמא האסור באכילה, והוא פחות משהו פרוטה ואין לו מעות ראשונות לחללו עליהן. [ואעפ"י שיכול לחלל מעשר אחר על מטבע גדולה ושוב לחלל את המעשר הזה על אותו מטבע, יש לחוש שמא יטעה ויעשה כן בפרוטות ולא יחול הפדיון על חצי פרוטה. וגם אין אומרים יצרף פירות דמאי כדי שיהיו שוה פרוטה — כי עלול להביא טבל דאורייתא, והרי אינו מצטרף עם מעשר זה שאינו אלא מדרבנן, שהרי מדין תורה הוא בטל]. או כגון שנכנס לירושלים [ושוב אין לו פדיון] ונפלו מחיצות [וא"א לאכלו עד שייבנו מחדש]. אבל אם יש אפשרות לפדותו או לאכלו — אינו בטל, שכל דבר שיש לו מתירין לא בטל.

א. כתבו ראשונים שלפי דעת תנאים אחת (בסוף מסכת ע"ז), דבר שיש לו מתירין בטל ברוב (עפ"י רמב"ן וריטב"א כאן ובע"ז עג: ובמלחמות ה' — פסחים ל:).

ב. מבואר בתוס' שאם הוא מרוחק מירושלים, אין אפשרות האכילה בירושלים מחשבתו 'יש לו מתירין'. [הרשב"א (ותורא"ש) הוסיף באור, שכיון שנצרך להוצאת ממון כדי להעלות הפירות — אין זה 'דשיל"מ', משא"כ כשאין הפסד ממון. (והר"ן לא הזכיר הפסד ממון אלא טורה גדול. וכ"ה בריטב"א ובתור"פ). ואילו מלשון הרמב"ן משמע שכיון שמחוסר מעשה, דהיינו העלאת הפירות, ואינו עומד לכך, שאין רגילים להעלות הפירות עצמם — אין זה 'דשיל"מ'. וע"ע בשו"ת חות יאיר קלא; שער המלך מאכלות אסורות טו,כ].

ומרש"י משמע לכאורה שכל שהוא טהור ואפשר להעלותו — נחשב 'דבר שיש לו מתירין'. וצ"ע.

ג. היה אפשר לומר שלפי מה שתמצו שלכך אין מביא איסור ומחלל עליו, שמא יביא פרוטות, שוב אין צריך לאוקימתא הראשונה בדלית ליה מעות הראשונות אלא אפילו יש לו לא יפדה, שמא פעם אחרת יביא שתי פרוטות. ואולם מתוך לשון הרשב"א נראה לדקדק שאין חוששים אלא כשמכויין מתחילה להביא מטבע משוייר. וגם בגמרא לא אמרו 'אלא', ומשמע שהאוקימתא הראשונה קיימת. ולפי זה אם יש לו מעות הראשונות, אכן אין המעשר בטל ברוב, שיש לו מתירין ע"י חילול.

ד. לתירוץ רב ששת משמע שבאין בו שוה פרוטה עדיין נחשב 'דבר שיש לו מתירין' מפני